

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING SOLIQ YUKI VA YENGILLIKLARI, AMALDAGI SIYOSATNING SAMARADORLIK TAHLILI

Safarova Gulsanam Avaz qizi

Xalqaro Innovatsion Universiteti

Email: safarovagulsanam129@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida kichik biznes subyektlari uchun amal qilayotgan soliqqa tortish tizimining o'ziga xos jihatlari, soliq yukining kamaytirilishi va imtiyozlarning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimining joriy etilishi, soliq stavkalarining pasaytirilishi hamda ma'muriy jarayonlarning raqamlashtirilishi kichik korxonalar faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgani ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, maqolada nol stavkali foyda solig'i, QQSdan ixtiyoriy foydalanish huquqi va soliq to'lovlarini bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyatining moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashdagi roli ko'rsatib beriladi. Muallif tomonidan ishlab chiqilgan konseptual model kichik biznesning soliq yuki, rasmiy sektorga jalb etilish darajasi, hududiy iqtisodiy faollik va ETR (Effective Tax Rate) modeli orqali siyosat samaradorligini baholash imkoniyatlarini umumlashtiradi. Tadqiqot natijalari soliqqa oid siyosatni adolat, shaffoflik va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish tamoyillariga asoslangan mexanizm sifatida takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, soliq yuki, soddalashtirilgan tizim, soliq imtiyozlari, ETR modeli, samaradorlik tahlili

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING SOLIQ YUKI VA YENGILLIKLARI: AMALDAGI SIYOSATNING SAMARADORLIK TAHLILI

O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes subyektlari ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, bandlikni ta'minlash hamda hududiy iqtisodiy muvozanatni shakllantirishda strategik ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash, xususan soliq siyosatini yengillashtirish yo'nalishida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. 2025-yil 1-yanvardan kuchga kirgan yangilangan Soliq kodeksi kichik biznes subyektlari uchun soliq yukini kamaytirish, soliq ma'murchiligini soddalashtirish hamda imtiyozlarni aniq maqsadlarga yo'naltirishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bilan bir qatorda, tadbirkorlik muhitini institutsional jihatdan barqarorlashtirishga xizmat qilmoqda.

Kichik biznes uchun joriy etilgan soddalashtirilgan soliqqa tortish mexanizmi (aylanmadan olinadigan soliq tizimi) korxonalarga foyda solig'i va QQS o'rniga

yagona 4 foizlik stavkada to'lovni amalga oshirish imkonini beradi. Bu esa hisobot yuritish xarajatlarini kamaytirib, soliqqa tortish tizimini shaffoflashtiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy ahamiyatga ega tarmoqlar, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari va ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi korxonalar uchun nol stavkali CIT rejimi saqlanib qolgan bo'lib, ularning ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali raqobatbardoshligini oshiradi.

Soliq imtiyozlarining maqsadli qo'llanilishi iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Davlat tomonidan kichik biznes uchun 6 oygacha bo'lgan foizsiz to'lovni bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati yaratilib, bu kichik korxonalar likvidligini saqlash va aylanma mablag'larini ishlab chiqarish jarayoniga yo'naltirishga yordam bermoqda. Shu bilan birga, 2025-yildan boshlab eksportga nisbatan 0 foizlik CIT stavkasining bekor qilinishi, soliq bazasini kengaytirish va xalqaro me'yorlarga yaqinlashish yo'lida muhim bosqich sifatida baholanadi.

Amaldagi siyosat natijadorligini tahlil qilganda, soliq yukining pasayishi bilan birga byudjet tushumlari hajmi barqaror o'sishda davom etayotgani kuzatilmoqda. Bu holat kichik biznes subyektlarining soliqqa tortish intizomi oshganini va "soya iqtisodiyoti" ulushi qisqarayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mavjud tizimning samaradorligini yanada oshirish uchun xalqaro amaliyotda qo'llaniladigan "Effective Tax Rate (ETR)" modelini tatbiq etish, imtiyozlarning iqtisodiy samaradorligini aniqlashda ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Natijada, soliq siyosati iqtisodiy faollikni rag'batlantiruvchi, adolat va shaffoflik tamoyillariga asoslangan mexanizmga aylanishi kutiladi.

Soliq yuki va soddalashtirilgan tizim

O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes subyektlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Kichik korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun yaratilgan soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi ularning faoliyatini yengillashtirish, rasmiy sektorda faoliyat yuritish rag'batini oshirish hamda soliq ma'murchiligini soddalashtirishga xizmat qilmoqda. Ushbu tizim orqali yillik aylanmasi 1 milliard so'mdan kam bo'lgan subyektlar daromaddan yagona 4 foizlik stavka asosida soliq to'laydi. Bu yondashuv kichik biznesning moliyaviy barqarorligini mustahkamlab, ularning hisob-kitob jarayonlarini soddalashtiradi hamda soliq yukini kamaytiradi.

Soddalashtirilgan tizim ayniqsa kichik ishlab chiqaruvchi va xizmat ko'rsatuvchi korxonalar uchun qulaylik yaratib, ularni hisobot topshirishdagi byurokratik to'siqlardan ozod etadi. Natijada tadbirkorlar e'tiborini ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va yangi ish o'rinlari yaratishga qaratish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, geografik jihatdan murakkab, tog'li yoki chekka hududlarda faoliyat yurituvchi subyektlar uchun 1–2 foizlik chegirmali stavkalar belgilanishi hududiy iqtisodiy muvozanatni ta'minlashga yordam beradi.

Bunday tizimning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati shundaki, u norasmiy sektordagi tadbirkorlik faoliyatini qonuniy maydonga olib chiqish orqali davlat byudjetining daromad bazasini kengaytiradi. Shu bilan birga, kichik korxonalar uchun soliqlarni bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyatining yaratilishi ularning likvidligini saqlab qolish va ishlab chiqarish aylanmasini uzluksiz davom ettirish imkonini beradi.

Soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimi amalda o'zini oqlayotgan mexanizm sifatida iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirish va mahalliy iqtisodiy faollikni kengaytirishdagi samaradorligi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan, tizimni yanada takomillashtirish, soliq yukining real sektorga ta'sirini chuqur tahlil qilish va imtiyozlarning iqtisodiy natijasini baholovchi indikatorlar asosida baholash kelgusida davlat soliq siyosatining muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Mazkur mexanizm kichik biznes subyektlari uchun soliq jarayonlarini soddalashtirib, ularning ma'muriy yukini kamaytiradi va rasmiy iqtisodiyotga jalb etishning samarali vositasi sifatida e'tirof etiladi. Hisobot topshirishning qulay shakllari, raqamli soliq tizimining joriy etilishi va yagona to'lov stavkasi orqali korxonalarga ortiqcha byurokratik to'siqlarsiz faoliyat yuritish imkoniyati yaratilgan. Bundan tashqari, yillik daromadi 500 million so'mdan oshmagan tadbirkorlik subyektlariga 30 million so'm miqdorida fiksatsiyalangan soliq to'lash imkoniyati berilishi ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Bu yondashuv kichik korxonalar uchun kutilmagan moliyaviy bosimni kamaytiradi, uzoq muddatli rejalashtirishni osonlashtiradi hamda o'sish salohiyatini oshiradi. Natijada, soliq siyosati kichik biznesni iqtisodiy tizimning faol va barqaror bo'g'iniga aylantirishga xizmat qilmoqda.

Yengilliklar va rag'batlantirish mexanizmlari

Kichik biznes subyektlarini iqtisodiy qo'llab-quvvatlashda soliq yengilliklari muhim rag'batlantiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Amaldagi tartibda kichik korxonalar uchun qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) to'lovchisi sifatida ro'yxatdan o'tish majburiyati bekor qilinib, bu jarayon ixtiyoriy asosga o'tkazilgan. Ushbu yondashuv kichik biznesning moliyaviy yukini kamaytirib, ularni soliqqa tortish tizimida moslashuvchanlik bilan ta'minlaydi. Shuningdek, foyda solig'i (CIT) bo'yicha nol stavkalarni ayrim tarmoqlarda, xususan ijtimoiy xizmatlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish sohasida qo'llash imkoniyati mavjud bo'lib, bu iqtisodiyotning real sektorini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora sifatida e'tirof etiladi.

Bunday yengilliklar tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, aylanma mablag'larini tejash va yangi investitsiyalarni jalb etishga xizmat qiladi. 2025-yildan boshlab eksport faoliyati uchun 0 foizlik foyda solig'i bekor qilingan bo'lsa-da, kichik korxonalar uchun eksport qilinadigan tovar va xizmatlarga

nisbatan QQSning 0 foizlik stavkasi saqlanib qolgan. Bu esa, eksportyor subyektlarning xalqaro bozorda raqobatbardoshligini oshirish hamda milliy mahsulotlarning tashqi savdo salohiyatini mustahkamlash imkonini beradi.

Soliq yengilliklari tizimi iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi hamda biznes muhitini yaxshilovchi mexanizm sifatida kichik tadbirkorlikni barqaror rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, mazkur imtiyozlarning natijaviyligini doimiy tahlil qilib borish va ularni iqtisodiy samaradorlik mezonlari asosida qayta ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega.

Amaldagi siyosatning samaradorlik tahlili

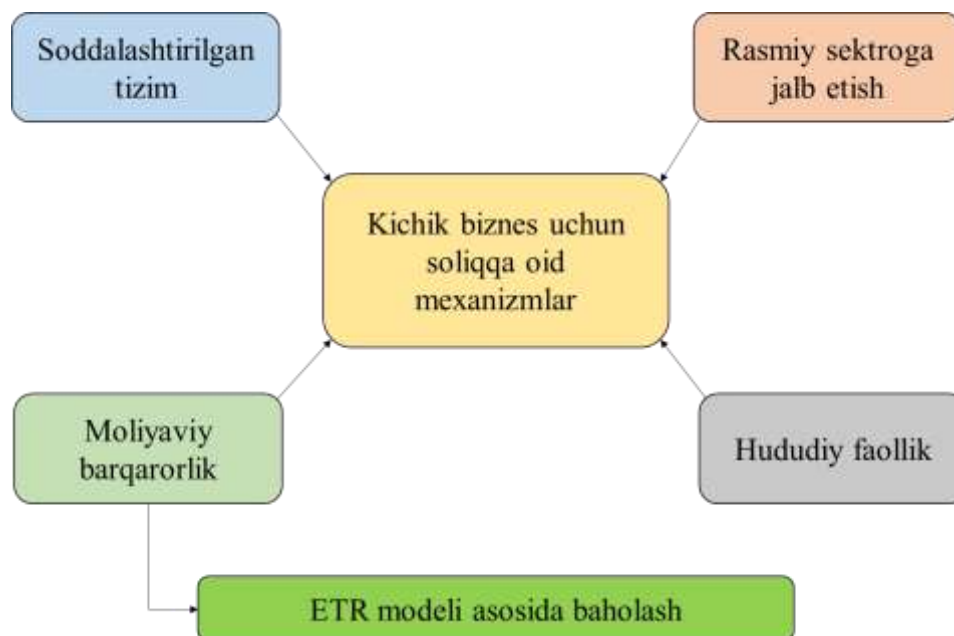
O'zbekiston soliq siyosatida so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar iqtisodiyotning quyi bo'g'ida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari uchun sezilarli o'zgarishlar keltirib chiqardi. Soliq stavkalarining pasaytirilishi, soliqqa tortish jarayonlarining raqamlashtirilishi va elektron hisobot tizimining joriy etilishi tadbirkorlik faoliyatining shaffofligini oshirib, soliq to'lovchi bilan davlat o'rtasidagi munosabatlarni soddalashtirdi. Aylanmadan olinadigan soliq tizimining qo'llanilishi kichik korxonalar uchun qulay moliyaviy muhit yaratib, soliq yukini kamaytirish orqali ularning raqobatbardoshligini oshirmoqda.

Mazkur tizimning afzalligi shundaki, u soliqqa tortish jarayonini soddalashtirib, rasmiy sektorda faoliyat yurituvchi subyektlar sonini ko'paytiradi va norasmiy iqtisodiyot ulushini qisqartiradi. Soliq to'lovlarini 6 oygacha bo'lgan muddatda foizsiz bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati esa kichik korxonalar uchun muhim moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmi sifatida likvidlikni saqlab qolish hamda ishlab chiqarish aylanmasining uzluksizligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, soliqqa oid jarayonlarning raqamlashtirilishi inson omili ta'sirini kamaytirib, soliq intizomini mustahkamlamoqda.

Biroq, amaldagi siyosatning samaradorligini to'liq baholash uchun soliq imtiyozlaridan foydalanish natijasida yuzaga kelayotgan iqtisodiy ko'rsatkichlarni tizimli o'rganish zarur. Imtiyoz oluvchi korxonalar tomonidan yaratilayotgan qo'shilgan qiymat, yangi ish o'rinlari soni, eksport salohiyati va byudjetga qaytuvchi soliq tushumlari miqdorini o'lchash orqali siyosatning real iqtisodiy ta'siri aniqlanadi. Shu maqsadda xalqaro amaliyotda qo'llaniladigan ETR (Effective Tax Rate) modeli O'zbekiston sharoitiga moslashtirilsa, soliq siyosatining makroiqtisodiy natijadorligini baholash imkoniyati kengayadi. Bunday tahliliy yondashuv soliq imtiyozlarining faqat son jihatdan emas, balki sifat jihatidan ham iqtisodiy rivojlanishga qo'shayotgan hissasini aniqlashga xizmat qiladi.

Shu maqsadda xalqaro tashkilotlar (masalan, OECD va IMF) tavsiya etayotgan ETR (Effective Tax Rate) modeli O'zbekiston sharoitiga moslashtirilsa, siyosatning ta'siri yanada aniq o'lchanadi.

Quyidagi konseptual modelda kichik biznes subyektlari uchun soliqqa oid yondashuvlarning o'zaro bog'liqligi, ularning iqtisodiy faollikka, moliyaviy barqarorlikka hamda soliq siyosati samaradorligiga ta'sir mexanizmlari aks ettirilgan (1 – rasm).



1-rasm. Kichik biznes subyektlari uchun soliqqa oid mexanizmlar tizimining konseptual modeli

Natijada, soliqqa oid siyosat iqtisodiy o'sish, investitsiyalarni rag'batlantirish va tadbirkorlik muhitini yaxshilashda yanada samarali vositaga aylanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida kichik biznes subyektlariga nisbatan amalga oshirilayotgan soliq siyosati iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va tadbirkorlik faoliyatini kengaytirishga qaratilgan muhim islohotlar tizimini ifodalaydi. Soliq stavkalarining pasaytirilishi, soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimining kengaytirilishi hamda raqamli ma'murchilik mexanizmlarining joriy etilishi kichik biznesning rasmiy sektordagi ulushini oshirib, "soya iqtisodiyoti"ni qisqartirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, soliq yengilliklari va imtiyozlar tizimi kichik korxonalarning moliyaviy yukini kamaytirish, aylanma mablag'larini ishlab chiqarish jarayoniga yo'naltirish hamda investitsion faollikni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, ushbu imtiyozlarning iqtisodiy samaradorligini muntazam ravishda baholash, natijaviy ko'rsatkichlar asosida ularni optimallashtirish zarur. Shu maqsadda xalqaro tajribada qo'llaniladigan ETR (Effective Tax Rate) modeli O'zbekiston sharoitiga moslashtirilsa, soliq siyosatining real ta'sirini aniqlash imkoniyatlari yanada kengayadi. Umuman olganda, kichik biznes uchun soliq yukini kamaytirish va yengilliklar tizimini takomillashtirish — iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi, adolat va shaffoflik tamoyillariga asoslangan siyosatning ajralmas tarkibiy qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Axrorovich, I. A. (2025). Tax policy and the development of small and medium-sized enterprises in Uzbekistan, 2018–2024. *Journal of Economic Studies*, 12(4), 45–63.
2. Aliyar o'g'li, A. D. (2025). Turnover tax regime and its impact on the activities of small business in Uzbekistan. *Central Asian Journal of International Trade & Market Finance*, 8(1), 78–91.
3. Gulamjanovna, E. B. (2025). Strengthening small business labor potential for economic growth in Uzbekistan. *Asian Community Open Access Journal*, 5(2), 110–127.
4. Jo'raqulova, M. (2025). Economic security measures in small business enterprises in Uzbekistan. *Uzbek Journal of Social Sciences*, 14(3), 32–49.
5. Hashem Abboud, A. (2025). Analysis of the tax burden of small business entities in the Republic of Uzbekistan. *World Economics and Finance Bulletin*, 44, 194–197.
6. PwC. (2025). Republic of Uzbekistan: Corporate taxes and incentives. *Tax Summaries Report*.
7. International Monetary Fund. (2024). Republic of Uzbekistan: Selected Issues (IMF Country Report No. 24/211). Washington, D.C.: IMF Publications.
8. OECD. (2023). Insights on the business climate in Uzbekistan. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
9. EY. (2023). Doing business in Uzbekistan: Corporate taxes and incentives. Tashkent: Ernst & Young Global Limited.
10. BeOne-UZ Consulting. (2024). Changes to tax legislation of the Republic of Uzbekistan. Tashkent: BeOne-UZ Analytical Center.